

ETO: 94(439)715”
94(410.1)654”
801.8

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

DOI: 10.19090/hk.2019.4.21-35

TURI Zita

Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák Tanszéke
Budapest, Magyarország
turi.zita@kre.hu

CORVIN MÁTYÁS A KORA MODERN ANGOL SZÖVEGEMLEKKBEN¹

The Era of Matthias Corvinus in Early Modern
English Texts

Matija Korvin u rano modernim engleskim
spomenicima

A tanulmány célja, hogy feltérképezze a Corvin Mátyással kapcsolatos utalásokat a kora modern Angliában. Elsősorban az érdekel, hogy milyen szövegelemlekben történik utalás a magyar királyra, és mi volt az oka a Corvinok és a Magyar Királyság iránti érdeklődésnek a szigetországban. A Mátyásra történő utalások többrétűek: egyrészt bizonyos kora modern angol szövegelemlek említést tesznek az „igazságos Mátyás” toposzra, másrészt az utalások szorosan összefüggenek a török hódoltságról szóló angliai forrásokkal, melyek az Ottomán Birodalommal kapcsolatos korabeli félelmeket tükrözik, és hangsúlyozzák a kereszténység és az iszlám közti ellentéteket. A tanulmányban tárgyalt korabeli allúziókon keresztül a gazdag kulturális háttérre kapunk rálátást, és választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy mi lehetett az oka a Corvinok és a Magyar Királyság iránti érdeklődésnek a kora modern Angliában. Ehhez elsősorban a rendelkezésre álló korabeli irodalmi szövegkorpuszt fogom vizsgálni, beleértve a korszakban kiadott emblémás könyveket is.

Kulcsszavak: Corvin Mátyás, kora modern Anglia, török hódoltság, Hunyadiak

¹ A tanulmány egy nagyobb kutatási projekt kisebb szelete, melyhez a kutatást a Tempus Köz-alapítvány 2018/2019-es tanévre meghirdetett Magyar Állami Eötvös Ösztöndíja jóvoltából végeztem el.

Barnaby Rich *The adventures of Brusanus Prince of Hungaria* (1592) című műve az Erzsébet-korabeli próza egyik fontos kötete, ugyanakkor meglehetősen szerény tudományos érdeklődés övezi, és elsősorban a Shakespeare-kutatók körében ismert, hiszen Rich műve sok tekintetben hasonlít a *Szeget szeggel* (1603/04) bizonyos részleteihez.² A *Brusanus* több korabeli műfaji sajátosságot mutat, és egyaránt lehet románcként, ún. fejedelemtükörként, illetve prózai szöveggént olvasni. Főszereplője, Brusanus, a tékozló fiú archetípusaként is értelmezhető: egy léha életet élő herceg, aki miután apja, a király sem tudja meggyőzni arról, hogy jó útra térjen, elindul világot látni. Utazása során találkozik többek közt Corynusszal, a Corvin Mátyásról szóló legendákból ismert álruhás királlyal. Ez a tanulmány arra tesz kísérletet, hogy feltérképezze és összefoglalja az említett utalás hátterét a XVI. és kora XVII. századi nyomtatott angol forrásokban. A korabeli allúziók bemutatásával a gazdag kulturális háttérre kapunk rálátást, és elsősorban az érdekel, hogy milyen szövegelemekben jelennek meg a Mátyással kapcsolatos utalások, és mi volt az oka a Corvinok és a Magyar Királyság iránti érdeklődésnek. Ehhez elsősorban a mai napig rendelkezésre álló korabeli irodalmi szövegkorpuszt fogom vizsgálni, beleértve a korszakban kiadott emblémás könyveket is.³

Rich műve a magyarok számára jól ismert „igazságos Mátyás” toposzt használja a *Brusanusban*. A mű elején Hungária királya, Myletto maga elé kéri a fiát, Brusanut, és megpróbálja meggyőzni arról, hogy változtasson léha életvitelén. Myletto leírása alapján fia buja, kicsapongó és felelőtlen volt, nem félt az Istent, és nem tisztelte szüleit.⁴ A mű egy gyakori témát, az utódlásért aggó-

² Geoffrey Bullough *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare* (1953) című nagy hatású művében részletezi Shakespeare forrásait; Charles Prouty 'George Whetstone and the Sources of *Measure for Measure*' című tanulmánya hasonlóképpen térképezi fel azokat a korabeli szövegelemeket, melyek hathattak Shakespeare-re. Ugyan jelen tanulmány nem elsősorban Shakespeare műveire fókuszál, mégis fontos megemlíteni a műveit, hiszen azok nagymértékben tükrözik a korabeli irodalmi és kulturális trendeket, illetve azt a tudásanyagot, mellyel az Erzsébet/Jakab-korabeli drámaírók rendelkeztek.

³ Korábbi reneszánsz angol–magyar vonatkozások kapcsán lásd Szerb Antal: *Magyarország a régi angol irodalomban* (posztumusz, 2007), Róna Éva: *Magyar vonatkozások a XVI–XVII. századi angol irodalomban* (1936), Gömöri György: *Angol–magyar kapcsolatok a XVI–XVII. században* (1989).

⁴ Vö.: „In the quality of his minde, hee was so spotted with voluptuousnesse so nusled in wantonnes, so giuen ouer to licentiousnesse, so linked to wilfulnesse, and so caried away with all kind of wickednesse, that neither the feare of god, the displeasure of his parents, the sundry admonitions of his carefull and louing friendes, nor the regard of his owne honor could make him desiste, or driue him from this detestable kind of life: the day he consumed in such ryot, ►

dó király és a tékozló fiú konfliktusát ábrázolja.⁵ Rich művének ezen részlete nagyban emlékeztet az angol *Mirror for Magistrates*re (1555), mely a korabeli fejedelemtükör műfajának egyik legnépszerűbb példája volt, s mely (Szent István intelmeihez hasonlóan) morális és hatalomgyakorlási instrukciókkal látta el az uralkodókat. Myletto a következőket tanácsolja a fiának:

Az alattvalók elveken keresztül történő tanítása hosszadalmas és bonyolult folyamat, ám a példát hamar megértik, és így ez sokkal célravezetőbb, hiszen az erények példát nyújtanak nekik. A hercegek élete is ilyen példa, ami által [az alattvalók] saját tapasztalatból válnak bölccsé, és így nincs szükségük erőszakra, tiltásra vagy fenyegetésre ahhoz, hogy betartassák a szabályokat.⁶

Myletto szintén hangsúlyozza a király szerepének nyilvános voltát, mely egy színpadi előadáshoz hasonlatos, ami gyakori toposz volt a kora modern korban, amikor a király nyilvános megjelenései már-már performatív jelentőséggel bírtak.⁷ Brusanus nem tudott megfelelni az uralkodó szerepének és apja elvárásainak, így el kellett hagynia a birodalmat, és tékozló fiúként meg kellett találnia a saját útját. A tékozló fiú és az utazó katona gyakori toposz volt a reneszánszban, és angliai népszerűségük nagyban köszönhető Shakespeare alakjainak, például Prince Halnek (Nádasdy Ádám fordításában „Riki”⁸) a

▶ *excesse, dronkenesse, dicing, gaming, swearing & swashing, as whole millions of gold, were insufficient to maintaine the expences of so wit|les prodigality: the night he spent in masking, muming, dauncing, banqueting and hooring: do you thinke then there wanted ruffians, roysters, flaterers, brokers, bawdes, and such other like to follow him?”* (2). Minden hivatkozás az Early English Books Online (EEBO) adatbázisban fellelhető elektronikus változatra történik.

⁵ Vö.: „Thou seest (*Brusanus*) my white heaires are blossomes for the graue, and thy fresh coulour, fruit for time and fortune, so that it behoueth me to think how to dy, & for thee to care how to liue: my crowne I must leaue by death, and thou enioy my kingdome by succes-sion” (3).

⁶ Saját fordítás. Vö.: „For to instructe his people by precepts, is a longe and difficult way, but to teach them by example, is very shorte, and of greater efficacy, for where they shall see vertue after a liuelie sorte imprinted in a visible paterne, and that the princes life is suche an example, they become wise of their one accord, then is force, constraint or threatning, néedlesse to bring them to their dutie” (3).

⁷ Vö.: „bee must liue as it were vppon an open *Theatre* where he is séene on euery side, so that his life will be a discipline and instruction of good or ill liuing vnto others, therefore let him seeke to excell those whome he ruleth and to surmount them as farre in vertue, as hee surpasseth them in riches and honour” (3).

⁸ William Shakespeare, *IV. Henrik I–II.*, fordította Nádasdy Ádám, készült a budapesti Örkény Színház megbízására, 2016.

IV. Henrikben. Akárcsak Prince Hal, Brusanus is elhagyja a királyi udvart, és utazásai során találkozik az álruhás karakterrel, aki egy „nemes herceg” volt, s „kereskedőnek álcázva titokban elhagyta az udvarát és az országát járta [...], és magát Corynnusnak nevezte [...]”⁹

Az álruhás király toposza gyakran megjelenik az európai irodalomban és néphagyományban. Magyarországon ez elsősorban a Mátyás-kultuszhoz köthető, amit főként Bonfini *Krónikája* és Galeotto Marzio *Mátyás király találó, bölcs és tréfás mondásairól és cselekedeteiről* (1485) című gyűjteménye formált. Ahogy Császár Mihály Marzio művéhez írt előszavában olvashatjuk, Galeotto gyűjteménye humanistaként, vitéz katonaként, reneszánsz tudósként és erkölcsi zsinórmértékként ábrázolja a királyt, ugyanakkor megmutatja Mátyás emberi arcát is:

látjuk benne a jó barátot, aki ezernyi gondja, dolga mellett is el tud tölteni egy-egy jó órát víg baráti körben, tréfás csevegéssel, komoly fejtegetés közben vagy énekszó mellett, – látjuk benne a vitéz bajnokot, ki a színtelen győzhetetlen bajnokot, Holubárt, egy-kettőre kiveti a nyeregéből, – az egyenes lelkű ellenséget, – halljuk jó kedvtől szikrázó elmés megjegyzéseit, tréfás mondásait, bölcs állításait (Császár n. p.).

A több mint ötszáz éves „igazságos Mátyás” kultuszát nagyban alakították a krónikák (Bonfini, Thuróczy, Heltai és Galeotto Marzio leírásai), illetve az udvari költészet és a folklór, azt azonban nem tudni, hogy ezeket a forrásokat ismerték-e Angliában. Kríza Ildikó hangsúlyozza, hogy a Mátyás-hagyomány megtalálható a Kárpát-medence összes népcsoportjánál, ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy a hagyomány sematikus elemekre épül (Kríza 2007, 9, 11). Kríza úgy érvel, hogy a király alakja a folklórban szimbolikus jelentőséggel bír, akárcsak a németeknél III. Frigyes, az angoloknál Földnélküli János, vagy a románoknál Drakula (Kríza 2007, 10). Mivel egy nemzetközileg ismert toposzról van szó, talán nem véletlen, hogy Angliában is ismerősen csengett az álruhás igazságosztó uralkodó története.

A motívum egyetemes, és az adott kultúrák pusztán adaptálják a toposzt: megjelenik a görög eposzokban (pl. Odüsszeusz álruhás hazatérésében), illetve a biblikus hagyományban ez a toposz az álruhás Isten motívumaként jelenik

⁹ Saját fordítás. Vö.: „This noble prince vpon a priuate conceipt to him selfe, disguised in the habite of a marchant, had secretly left his courte, and traueilling through many partes of his owne dominions (being not other-wise taken then for a marchant) called him selfe by the name of *Corynus*, the which name (because I perceiue hee was other wise loath to bee knowne) I will therefore vse for the time” (12).

meg (pl. 1 Kir 22:30). Peter Burke *Popular Culture in Early Modern Europe* című könyvében kitér I. Miksa német-római császár alakjára, aki igazságos uralkodóként rendszeresen meghallgatta alattvalói kérelmeit és sérelmeit (Burke 1978, 204). Burke ugyancsak megemlíti az inkognitóban utazó király toposzát és külön Mátyást, és összefüggésbe hozza a toposzt Krisztus második eljövete-lével, illetve azzal, ahogy a halálból feltámadó „bujkáló és álruhás uralkodó” megszabadítja a híveit az ellenségeiktől. Emellett azt is hangsúlyozza, hogy a toposzt az angol kulturális emlékezetben elsőként az Artúr király alakja körül kialakult folklór említi azon epizód kapcsán, melyben Artúr és katonái elalsza-nak egy hegy gyomrában és arra várnak, hogy a harang felébressze őket (Burke 1978, 206). Burke hozzáteszi, hogy az alattvalók közt álruhában megjelenő király alakját több angol ballada is megénekelte (Burke 1978, 205), és például a *The History of the King and the Cobbler* című XVII. századi verseskötet említést tesz VIII. Henrikről, aki, a forrás szerint, éjszakánként álruhában járta London utcáit és ellenőrízte, hogy a katonák megfelelően végzik-e a munkájukat:

VIII. Henrik király szokása volt, hogy késő este álruhában sétált a város-ban, hogy megfigyelje, a tizedesek és az őrség miként végezték köte-lességüket, nemcsak a városkapu őrzésében, hanem a belső városrész megfigyelésében is, hogy megakadályozzák a zavargásokat és kiváltó okait, amelyek éjszakánként túl gyakran fordulnak elő nagy népességű városokban; és ezt gyakran megtette anélkül, hogy bárki rájött volna arra, hogy valójában kicsoda, majd korán reggel hazatért Whitehallba (3).¹⁰

Az „igazságos Mátyás” toposz tehát nem volt precedens nélküli a XVI. századi Angliában. A VIII. Henrikről és Artúr királyról szóló történetek mellett, ahogy Elizabeth Walsh hangsúlyozza, a toposz gyakran előfordul a középkori angol forrásokban. Ennek talán az egyik legismertebb példája a XIV. századi románc, a *Sir Gawain és a Zöld Lovag* (Walsh 1975, 21), melyben Bertilak várúr álarc mögé bújva tette próbára Gawaint és a lovagi erényeket. Később Shakespeare *Téli regéjében* (1623) Bohémia királya, Polixenes szintén álruhát ölt, mikor inkognitóban szeretne részt venni a birkanyíró áldomáson. Az angol kulturális közeg tehát jól ismerte az álruhás király toposzát, és nagy valószí-

¹⁰Saját fordítás. Vö.: „It was the custom of King Henry the Eight, to walk late in the night into the city disguised, to observe and take notice how the constables and watch performed their duty, not only in guarding the city gates, but also in diligently watching the inner parts of the city, that so they might, in a great measure prevent those disturbances and causalities which too often happen in great and populous cities in the night; and this he did oftentimes, without the least discovery who he was, returning home to Whitehall early in the morning” (3).

nűséggel ennek köszönhető, hogy a XVI. századi angol szerzők használták Corvinus alakját.

A Mátyás-kultusz elterjedéséhez nagymértékben hozzájárult Thuróczy János *Chronica Hungarorum*, mely számos kiadást megélt, és eljutott Angliába is. A *Chronicát* először Brnóban adták ki 1488-ban, és hetvenhét példánya jelent meg. Ezek a példányok nagyon népszerűek voltak, amit az is bizonyít, hogy jelenleg tizennyolc országban található meg a kötetek (Farkas 2018, 11). A cambridge-i egyetemi könyvtár példánya Jerome Horsey tulajdona volt, és a XVII. század elején, Horsey 1626. évi halála előtt érkezhetett az országba. Ezt a kötetet 1488-ban adták ki Augsburgban, és a könyv nagy utat járt be, míg eljutott Angliába. A *Chronica Hungarorum* ezen példánya a XVII. század elején érkezett a szigetországba, ám lehetséges, hogy korábban is ismert volt, hiszen a korabeli angol szerzők rendszeresen látogatták az európai egyetemeket, és bekapcsolódtak a kontinens intellektuális vérkeringésébe.

Gömöri György szerint a Mátyás-hagyomány Nürnbergi Camerarius Fülöp *Opera horarum subcisivarum* (1606) című krónikáján keresztül jutott el Angliába. Gömöri megjegyzi, hogy a mű említést tesz az „igazságos Mátyás” és a *vox populi* kultuszáról (Gömöri 1994, 112). Camerarius művét 1606 körül John Molle fordította angolra, és 1621-ben adták ki először *The living librarie, or; Meditations and observations historical, natural, moral, political, and poetical* címmel. Amellett, hogy a *The living librarie* tudós királyként írja le Mátyást, és méltatja a könyvtárát, a király igazság iránti elkötelezettségét is hangsúlyozza, valamint említést tesz az „igazságos Mátyás” kultuszáról:

mikor vadászott, ellovagolt a kíséretétől, és elment a parasztok házába vagy egy faluba, és ott töltötte az éjszakát, és közvetlen beszélgetés közben megkérdezte az alattvalóit, hogy mit gondolnak róla és az udvaráról. Így mind a saját, mind az udvaroncai tökéletlenségei, illetve az országgal kapcsolatos dolgok ismertté váltak számára a beszélgetések során.¹¹

Az idézetből kiderül, hogy a Mátyás-képet elsősorban a király igazság iránti elkötelezettsége és bölcsessége alakította a XVII. század eleji Angliában, ami viszont már jóval Molle fordítása előtt jelen volt az angol közgondolkodás-

¹¹Saját fordítás. Vö.: „He would when hee was a hunting, ride away from his traine, and goe to some paisants house, or to some village, where he would passe the night, in questioning (by way of familiar talke) with the poore and fillie people, of the king, and what was thought and said of him, and of his gouernment: by which meanes the imperfections both of himselfe and of his Courtiers, as well in their priuat conuersation, as in the managing of the state, were discouered and made knowne vnto him” (Camerarius, *The living librarie*, 355, Early Modern Books Online adatbázis).

ban. George Whetstone 1578-as *Promos and Cassandra* című drámája egyik főszereplője Corvinus, Iulia királya, aki hasonló tulajdonságokkal rendelkezik. Emellett, amennyiben elfogadjuk, hogy a *Brusanus Corynnusa* Corvinus alakjához köthető, Rich szövege jóval Molle fordítása előtt szintén azt igazolja, hogy Mátyás híre már a XVI. században elérte Angliát.

Whetstone *Promos and Cassandrája* kapcsán a filológusok általában egyetértenek abban, hogy ez volt Shakespeare *Szeget szeggel*-jének egyik fő forrása, és mivel Shakespeare ismerte és használta Whetstone darabját, vélhetően tisztában volt az abban szereplő toposzokkal és a szereplők történelmi hátterével. Charles T. Prouty szerint az egyik ilyen háttér-információ a *Szeget szeggel* helyszíne, Iulio, ami szintén a *Promos and Cassandra* helyszíne. Whetstone drámája említi Iulio várát („*Iulios* stately walles”, 1.2.2) és annak királyi udvarát („at his Royall Court, in *Iulio*”, 2.2.66), „In the Cyttie of *Iulia* (sometimes under the dominion of *Corvinus* King of *Hungarie*, and *Boemia*”, 5). Lehetséges, hogy a név Gyula városára utal, és a Iula betűzés az angol helyesírásnak tulajdonítható. Whetstone talán egy 1566-os hírlevélből hallhatott a városról, mely a török hadjáratról emlékezett meg (*Newes from Vienna*) (Prouty 1964, 138):

Hírek Bécsből 1566. augusztus 5-én. Gyula erős városáról és váráról Magyarországon, XI. mérföldre a Dunán túl, melyet kegyetlenül megtámadott a hatalmas török hadsereg, de most Isten hatalmas segítségével felszabadult, és a hatalmas török sereg csodálatos módon legyőzött.¹²

Gyula városa nem a történelmi Magyarország határán helyezkedett el, így sokkal valószínűbb, hogy Iulia a ma Románia területén fekvő Alba Iulia, vagyis Gyulafehérvár latinus változata lehetett. Mindazonáltal a város fekvése a hírlevél alapján nem egyértelmű, hiszen se Gyula, se Gyulafehérvár nem tizenegy mérföldnyire, hanem jóval messzebb fekszik a Dunától. Az is lehetséges, hogy a szerző, hiányos hely- és nyelvismerete miatt, egy másik folyóról vélte azt, hogy az a Duna. Mindenesetre azt biztonsággal állíthatjuk, hogy Whetstone tudott a magyar királyról és rajta keresztül Shakespeare is hallhatott Mátyásról. Ugyanakkor Róna Éva cáfolja azokat az állításokat, melyek szerint Whetstone magyar forrást is használt a *Promos and Cassandra* megírásakor.¹³

¹² Saját fordítás. Vö.: „Newes from Vienna the .5. day of August. 1566. of the strong Towne and Castell of Iula in Hungary, xl. myles beyond the riuer Danubius, which was cruelly assaulted by the great Turke, but nowe by Gods mighty working relieved, & the sayd Turke marueylouslye discomfited and ouerthrowen” (Early English Books Online adatbázis).

¹³ Elsősorban Bodrogi Gyula *Magyar Shakespeare-tár*ában megjelent *Shakespeare mirólunk* című cikkére reagál.

Róna úgy érvel, hogy Whetstone egyéb műveinek tanulmányozása során világossá válik, hogy a dráma magyar neveinek forrása Matteo Bandello egyik novellája, a *The Arbour of Virtue* volt, mely a *The Palace of Pleasure* című kötetben jelent meg, és nagyon népszerű volt az Erzsébet/Jakab-korabeli drámaírók körében. Bandello novellájában szerepel Corvinus (Róna 1936, 22), és Róna következetes érveléssel bizonyítja, hogy a *Promos and Cassandrán*ban előforduló neveket Whetstone Bandello novellájából kölcsönözte, és innen merített Corvinus alakjának megformálásakor is (Róna 1936, 26). Whetstone igazságos és bölcs uralkodóként mutatja be Corvinust:

Először is, ha bárki, tiszt vagy mások ártottak az igaz alattvalónak, vesztegetéssel, kivételezéssel vagy annak hiányával, uzsorával, zsarolással, bebörtönzéssel, vagy egyéb jogtalan eljárással. Őfelségének az a kívánsága, hogy az ilyen módon sérelmet szenvedő alattvalót Sir Ulricho, a királyi tanács magas rangú tagja kárpótolja: akit (miután megismerte a sérelmet vagy sérelmeket) arra utasít, hogy hozza azokat a bizonyítékokkal együtt Őfelsége, a király tudomására: aki azonnal utasításba adja, hogy engedjék szabadon a károsultat, és büntessék meg az elkövetőt (2.3.10–19).¹⁴

Whetstone drámájának második részében Corvinus nem ölt álruhát, mikor visszatér, azonban a színlelés eszközét alkalmazza azért, hogy kiderítse az igazságot, ami nagyon emlékeztet az álruhás Mátyás igazságkeresésének kultuszához.

Az álruhás király toposza, ahogy említettem, nem magyar sajátosság, ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy miért éppen Hungária területére helyezte Rich Brusanus történetét. A XVI. század előtt kevés angol forrás utal a Magyar Királyságra, és elsősorban néhány népszerű középgangol románcban említik meg a magyarokat. Az egyik ilyen románc a töredékesen fennmaradt *Capysstranus* (cca. 1456–1515), aminek a főhőse az olasz vándorprédikátor, Kapisztrán János. A románc középpontjában a Török Birodalom ellen vívott harc és az 1454-es keresztes hadjárat, illetve a nándorfehérvári diadal áll. A középgangol románcok a Magyar Királyságot egy távoli és már-már egzotikus helyszíneként ábrázolják, és ezek a művek arról tanúskodnak, hogy a korabeli angol kulturális közeg szereplői meglehetősen keveset tudtak a magyarokról. Ez némileg megválto-

¹⁴ Saját fordítás. Vö.: „First, if any person, Officer, or other: hath wronged any of his true subjects, by the corruption of brybes, affecting or not fauoring, of the person: through Vsurie, extortion, wrong imprisonment: or with any other vniust practise: His Maiestie wyllles the partie so grieued, to repayre to Syr *Vlrico*, one of his highnesse priuie Counsell: who (finding his, or their iniuries) is comaunded, to certifie them, and their proofe, vnto the Kings maiestie: where incontinentlie, he wyll order the controuersie, to the release of the partie grieued, and the punishment of the offenders.”

zott a XVI. században, mikor a Magyar Királyság nagy része török fennhatóság alá került, és az Ottomán Birodalom egész Európa számára fenyegetővé vált. Ennek következtében megnőtt az érdeklődés a magyarok és különösen a Hunyadiak iránt, akik a törökökkel szembeni ellenállás hőseiként és az európai kereszténység védelmezőiként jelennek meg a XVI. századi forrásokban.

Számos angol kora modern irodalmi és történelmi mű tesz utalást a Hunyadiakra, és nem lehet pontosan tudni, hogy minek volt köszönhető Corvin ismertsége; Rich műve valószínűleg erősítette a már meglévő képet. Nádasdy Ádám 2014-ben megjelent *Szeget szeggel* fordításában Lucio és az egyik nemes beszélgetésében a következő utalás történik a magyar királyra:

LUCIO: Ha a Herceg meg a többi uralkodó nem tud megegyezni Magyarországgal, akkor az összes uralkodó együtt fogja megtámadni a magyar királyt.

ELSŐ FICSÚR: Adja az ég, hogy béke legyen, és ne harapjon belénk ez az Agyarkirály! (1.2.15–16.)¹⁵

A részlet nem túl bőbeszédű, és nem árul el sok adatot, de az kiderül belőle, hogy a magyar király nagy valószínűséggel Corvin Mátyás, akinek alakját – egyrészt a Fekete Sereg és a török ellen vívott sikeres hadjáratok, másrészt apja, Hunyadi János hírneve jóvoltából – sikeres hadvezérként rögzített az angol kulturális emlékezet.

Ahogy már hangsúlyoztam, pontosan nem lehet tudni, hogy Mátyás híre hogyan jutott el Angliába. Néhány kutató felhívja a figyelmet arra, hogy Shakespeare drámája sok hasonlóságot mutat Barnaby Rich *Brusanus*ával, míg mások úgy gondolták, hogy ennek az az oka, hogy Rich művében ugyanazt a forrást – William Painter *The Palace of Pleasure* (1566) című művét – használta, mint Shakespeare. A források ilyenfajta szétválasztása azért nem célravezető, mert Rich ismerte Painter népszerű művét, és például John Webster is innen merített ötletet *Az Amalfi hercegnő* (1612/13) című darabjához. Gömöri György összefoglaló tanulmányában bemutatja a Hunyadiakról alkotott képet a XVI. századi Angliában, és utalást tesz Corvin Mátyásra és az udvarára. Gömöri azt is hangsúlyozza, hogy Mátyás angliai megítélését elsősorban Zsámboky János *Emblematája* (Antwerpen, 1564), illetve a Zsámboky gondozásában Bázelen kiadott Antonio Bonfini *Krónikája* (1492, Zsámboky kiadása 1568) alakította

¹⁵LUCIO If the duke with the other dukes come not to/composition with the King of Hungary, why then all/the dukes fall upon the king.

FIRST GENTLEMAN Heaven grant us its peace, but not the King of Hungary's! (1.2.1–5)

(Gömöri 1994, 115).¹⁶ Zsámboky emblémáskönyvét jól ismerték Angliában, de kutatásom során nem találtam arra vonatkozó utalást, hogy az angolok ismerték volna Bonfini *Krónikáját*.

Az *Emblemata* Mátyás-képe más, mint a korábban leírt „álruhás király” toposz, és elsősorban a magyar király hadászati sikereit hangsúlyozza. Zsámboky műve a XVI. század második felének egyik legismertebb emblémagyűjteménye volt, és nagy hatással volt Geoffrey Whitney *A Choice of Emblems* (1586) című kötetére. Tüskés Gábor részletesen tárgyalja Zsámboky Whitney-re gyakorolt hatását és hangsúlyozza, hogy Whitney művének legnagyobb értéke, hogy összegezte a műfaj XVI. századi sajátosságait, és így közvetítette az angol közönség felé. Whitney emblémáinak közel egyötöde Zsámboky emblémáinak adaptációja, melynek legnyilvánvalóbb jele, hogy Whitney ugyanazokat a képeket használta, mint Zsámboky.

Zsámboky CXXVIII. emblémája (*Virtus unita valet*) Corvin Mátyást követendő példaként mutatja be. A magyar szöveg Geréb László fordításában a következőképp hangzik:

*Hullámok hányják a hazát sok vész közepette:
hozzatok egységben néki segélyt, nagyurak!
Gyűlölség titeket ne vezessen most, sem önérdek:
rút bélyeg – titeket már ne gyalázzon e bűn.
Nagy Hunyadit s Mátyást emlékeitekbe idézem,
még a nevüktől is megremegett a török.
Széthúzás titeket s egyenetlenség ne zavarjon:
egybe segítségül hajtson a honszeretet!¹⁷*

Whitney gyűjteményének egy fejezete (*Virtus unita valet*, Az egység erő) átveszi Zsámboky fenti emblémájának képét és tematikáját, viszont Mátyást

¹⁶ Zsámboky két emblémában említi Mátyást (*Virtus unita valet* és *Mathiae Corvini Symbolum, Symbolo Ioannis Regis auctum*), és elsősorban hadászati sikereit hangsúlyozza; nem tesz utalást Mátyás uralkodásának társadalmi vonatkozásaira.

¹⁷<http://mek.oszkhu/10400/10495/10495.htm>
„Fluctibus in mediis patriae tot cladibus actae
Concordi proceres subveniatis ope.
Nec vos exosae mentes, propriaeque salutis
Oblitae exagitent, & nota turpis alat.
Huniadis memores, ac Regis quaeso Mathiae
Estote, ad quorum nomina Thurca tremit.
Diversum ne vos studium disiungat iniquè,
Colligat in patriae vos amor unus opem.”
<http://www.emblems.arts.gla.ac.uk/french/emblem.php?id=FSAb051>

nem említi név szerint, pusztán a hatalom természetére és az uralkodó felelősségére utal. Ugyanakkor egy másik emblémában (*Vel post mortem formidosi*, A halál után is rémisztő) utalást tesz Mátyásra, pontosabban a Hunyadiakra; ez a fejezet szerepel Andrea Alciato emblémás könyvében is (*Emblemata*, első kiadás, 1531), és a cseh-huszlita mozgalmakat dolgozza fel. Whitney átveszi Alciato metszetét és mottóját is (*Vel post mortem formidosi*), azonban a vers tartalmát megváltoztatja:

Tehát HEKTOR látványa nagy félelemmel töltötte el a görögöket, mikor meglátták holtan a lova hátán: a HUNYADIAK, a törökök réme, bár a sírban feküdt, mégis menekültek a neve hallatán: És a síró gyermekeket is a nevével hallgattatták el, mint a FRANCIA gyermekeket TALBOT neve hallatán.¹⁸

Whitney azért változtathatta meg a vers tartalmát, mert a Hunyadiak nevének említése – a török térnyerés miatt – aktuálisabb lehetett a XVI. század második felében. Azáltal, hogy Whitney együtt említi a Hunyadiakat Hektorral, mitologizálja a személyüket, és kozmikus szintre emeli a törökök ellen vívott harcukat. A szöveg John Talbot XV. századi angol katonai vezetőt is említi, aki az egyik leghírhedtebb hadvezér volt a százéves háborúban, így a korabeli angol közönség a szövegkörnyezet alapján hősként tekinthetett a Hunyadiakra. Szerb Antal *Magyarország a régi angol irodalomban* című, kéziratban fennmaradt és a *Jelenkor* folyóirat által 2007-ben közölt tanulmányában szintén hangsúlyozza, hogy a magyarok angliai megítélését a török hódoltság tükrében lehet értelmezni. Szerb felsorol néhány korabeli forrást, és úgy fogalmaz, hogy ezen források „mindegyike egyetért abban, hogy ha egy magyar harcban legyilkol egy törököt, tollat tűz a kalapjára, így aztán a magyarok annyi tollat viselnek, ahány törököt lemészároltak” (Szerb 2007, 576).

A Mátyással kapcsolatos kora modern angliai utalások többrétűek és kedvező színben tüntetik fel a magyar királyt. Corvin Mátyás nemzetközi ismertségéhez nagyban hozzájárult apja, Hunyadi János európai hírneve. Hunyadi az 1456-os nándorfehérvári csatában kivívott győzelmével elnyerte az angolok megbecsülését, a XVI. századi források pedig rendszeresen a kereszténység védelmezőjeként utalnak rá. A XVI. századi angol források elismerően fogalmazzanak Hunyadi kapcsán, és általában a kereszténység és az iszlám közti

¹⁸Saját fordítás. Vö.: „So, HECTORS sighte greate feare in Greekes did worke, When hee was showed on horsebacke, beeing dead: HVNIADES, the terrour of the Túrke, Though layed in graue, yet at his name they fled: And cryinge babes, they ceased with the same, The like in FRANCE, sometime did TALBOTS name” (194, Early English Books Online adatbázis).

összecsapás kontextusában említik a nevét. A korszak egyik legnagyobb hatású történelmi műve, John Foxe *Actes and Monumentes (Book of Martyrs, 1563)* című nagyszabású alkotása is említi Hunyadi: „a leghíresebb az összes török ellen harcoló hadvezér közt [...]. Isten segítségével bástyájaként védelmezte egész Európát a kegyetlen töröktől és Krisztus és a keresztények ellenségeitől.”¹⁹ Foxe egy XVI. századi retorikai kliséet alkalmaz, amikor mitologizálja Hunyadi alakját, és arra utal, hogy az Oszmán Birodalom elleni hadjárata nem csupán politikai és hadászati, hanem erkölcsi és kulturális jelentőséggel bírt, hiszen Hunyadi az egész keresztény világot védte az iszlám hódítással szemben. Ez a gondolatmenet ismerősen csengett a XVI. századi Angliában, ahol a középkori kereszties hadjáratok – ahogy ezt Foxe művének egyes fejezetei alátámasztják – még élénken jelen voltak a kulturális emlékezetben.

Foxe-hoz hasonlóan a korszak másik jelentős történetírója, Richard Knolles is megemlíti a Hunyadiakat a *The generall historie of the Turkes (1603)* című művében, mely az első olyan átfogó beszámoló volt Angliában, amely kifejezetten az Oszmán Birodalom történetét dolgozta fel. Knolles részletesen tárgyalja a török hadsereg előretörését a balkáni térségben, és Hunyadi Jánost hősként mutatja be:

*A kegyetlen Amurath vérrel s
keserves sírással árasztotta el Európát:
Seregei teljes harci díszben fegyverbe keltek.
Ám Hunyadi (ki nála erősebb és hatalmasabb volt)
Meghártrálásra készítette a nagy vezért.*²⁰

Hunyadi János leírása Knolles művében szintén nagyban hozzájárulhatott a Corvin Mátyás és a Magyar Királyság iránti érdeklődéshez a XVI. századi Angliában.

A korabeli utalások egyik oka az lehet, hogy az álruhás király toposza egész Európában elterjedt, Angliában is jól ismerték, így az álruhás Mátyás alakja a kora modern Angliában már széles körben ismert elemként jelent meg. Másrészt Hunyadi János a török ellen vívott hadjárata miatt európai hírnévre tett szert,

¹⁹Saját fordítás. Vö.: „Of all Captaines yf euer went against the Turkes, [the] most famous & singular [...] he set vp of God to be as a wal or bulwarke of al Europe against the cruell Turkes and enemies of Christ, and of his Christians” (736, Early English Books Online adatbázis).

²⁰Saját fordítás. Vö.: „Fierce Amurath doth EUROPE fill with blood and wofull cries: And wholly given to martial deeds, doth whole in arms arise. But yet Huniades (than he, of greater strength and might) Enforced him right fearfully to turn his back in flight.” (Richard Knolles, *The generall historie of the Turkes, 1603, 254*, Early English Books Online adatbázis).

és a XV–XVI. századi Angliában úgy tekintettek rá, mint a keresztény Európa védelmezőjére. Mátyás örökölte és tovább öregbítette Hunyadi hírnevét, hiszen több mint harminckét évnyi uralkodása során meghódította Délkelet-Európa nagy részét: a királysága az Adriától a Fekete-tengerig terjedt, és így Európa egyik legbefolyásosabb uralkodója volt. 1459-ben Csehország királyává is megválasztották.²¹ A Corvin Mátyásra történő utalások a reneszánsz Angliában, úgy tűnik, elsősorban a török hadsereg előretörésének és az ehhez kapcsolódó európai visszhangnak volt köszönhető. A török hódoltságról szóló irodalmi alkotások meghatározták a kora modern kort, és hangsúlyozták a kereszténység és az iszlám szembenállását. Az Ottomán Birodalom az angol irodalomban a kulturális elkülönöződés megtestesítője volt, és az utalások többsége az ehhez kapcsolódó félelmeket és előítéleteket tükrözi. A különböző korszakokból származó és különböző irodalmi műfajokban való megjelenése arra utal, hogy széles körben ismerték a magyar királyt nemcsak életében, hanem halála után több mint száz évvel is.

Irodalom

- Alciato Andrea. 1584. *Emblemata*. <http://www.emblems.arts.gla.ac.uk/french/emblem.php?id=FALc170> (2019. aug. 2.)
- Bullough, Geoffrey. 1958. *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare II*. 418–530. London–New York: Routledge and Kegan Paul: Columbia University Press.
- Burke, Peter. 1978. *Popular Culture is Early Modern Europe*. New York: New York UP.
- Camerarius, Philipp. 1625. *The liuing librerie*. London: Printed by Adam Islip. <http://eebo.chadwyck.com> (2019. aug. 25.)
- Comical history of the king and the cobbler; containing the entertaining and merry tricks and droll frolics played by the cobbler*, Glasgow, <https://archive.org/details/fisherchapbook97/page/n1> (2019. okt. 12.)
- Császár Mihály. Bevezetés. *Galeotto Marzio könyve Mátyás király találó, bölcs és tréfiás mondásairól és cselekedeteiről*. Ford. Császár Mihály. <http://mek.oszk.hu/06200/06210/06210.htm#1> (2019. aug. 25.)

²¹Prouty szerint Mátyás valószínűleg Csehország (Bohemia) uralkodójaként is híres lett Angliában, így nem csoda, ha Robert Greene *Pandosto, King of Bohemia* című darabjában (1588) és Shakespeare *Téli regéjében* (1623) Csehországnak tengerpartja van; könnyen lehet, hogy mikor Bohemia királyát említik, Mátyásra gondolnak (Prouty 1964, 138). Ezt támasztja alá Whetstone *Promos and Cassandrája* is, melyben Corvinus úgy jelenik meg, mint „Corvinus, Bohémia és Hungária hatalmas és nagyszerű királya az összes szerető alattvalójának Iulio várában küldi üdvözlését” („Coruinus, the hye, and mightie King, of Hungarie, and Boemia: Vnto all his louing Subiects of Iulio, sendeth greeting”) és „Hungarie” és „Boemia” királyaként jelenik meg (2.3.8–9).

- Farkas Gábor Farkas. 2018. On the Provenience of the Copies of Thuroczy Editio princeps of the *Chronica Hungarorum*. *Studia Bibliographica Posoniensia*. 11–25. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave. https://www.ulib.sk/files/sk/publikacie-ukb/studia-bibliographica-posoniensia/sbp_2018_web.pdf (2019. aug. 25.)
- Foxe, John.. 1563. *Actes and Monumentes*, London: Printed by John Day. <http://eebo.chadwyck.com> (2019. máj. 1.)
- Gömöri György. 1994. The image of János Hunyadi and Matthias Corvinus in 16th–17th century England. In *Matthias Corvinus and the Humanism in Central Europe*, szerk. Klaniczay Tibor és Jankovics József. 109–119. Budapest: Balassi Kiadó.
- Knolles, Richard *The generall historie of the Turkes*. London: Printed by Adam Islip, 1603. <http://eebo.chadwyck.com> (2019. okt. 12.)
- Kríza Ildikó. 2007. *A Mátvás-hagyomány évszázadai*, szerk. Szemerkenyi Ágnes. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Newes from Vienna*. 1566. Imprinted at London: By John Awdeley. <http://eebo.chadwyck.com> (2019. aug. 25.)
- Prouty, Charles T. 1964. George Whetstone and the Sources of Measure for Measure. *Shakespeare Quarterly* 15 (2 Spring). 131–145.
- Rich, Barnaby. 1592. *The aduentures of Brusanus Prince of Hungaria*, London: [By T. Orwin] for Thomas Adames. <http://eebo.chadwyck.com> (2019. máj. 2.)
- Róna Éva. 1936. Magyar vonatkozások a XVI–XVII. századi angol irodalomban. *Angol Filológiai Tanulmányok/Hungarian Studies in English* (1): 6–49.
- Sambucus, Johannes, *Emblemata*, 1597. http://www.emblems.arts.gla.ac.uk/french/facsimile.php?id=sm947_alr (2019. aug. 25.)
- Shakespeare, William. 2014. *Szeget szeggel, avagy Kettős mérce*. Ford. Nádasy Ádám. https://epa.oszk.hu/00300/00384/00125/pdf/EPA00384_lato_2014_04_2837.pdf (2019. aug. 25.)
- Shakespeare, William. 2010. *Measure for Measure*, szerk. Jonathan Bate és Eric Rasmussen. The Royal Shakespeare Company. Macmillan.
- Szerb Antal. 2007. Magyarország a régi angol irodalomban. *Jelenkor* 575–581. <http://www.jelenkor.net/userfiles/archivum/2007-5.pdf> (2019. aug. 25.)
- Thuróczy János. *Chronica Hungarorum*. <https://exhibitions.lib.cam.ac.uk/incunabula/artifacts/chronica-hungarorum/> (2019. aug. 25.)
- Walsh, Elizabeth. 1975. The King in Disguise. *Folklore* 86 (1): 3–24.
- Whetstone, George. 1578. *Promos and Cassandra*. London: By John Charlewood. <http://eebo.chadwyck.com> (2019. aug. 25.)
- Whitney, Geoffrey. *A Choice of Emblems*, 194. <http://eebo.chadwyck.com> (2019. aug. 25.)

THE ERA OF MATTHIAS CORVINUS IN EARLY MODERN ENGLISH TEXTS

I aim to map references to Matthias Corvinus in early modern England. I am primarily interested in literary and historical records that mention the King of Hungary and the reasons why early modern authors drew on the figure of Corvinus and the Kingdom of Hungary. I will examine those records related to the Turkish expansion in the 16th -century which reflect contemporary fears caused by the Ottoman Empire and highlight the contrasts between Christianity and Islam.

Keywords: Matthias Corvinus, early modern England, Ottoman occupation, the Hunyadi family

MATIJA KORVIN U RANO MODERNIM ENGLESKIM SPOMENICIMA

Cilj ove studije je da predstavi pominjanje Matije Korvina u rano modernom dobu u Engleskoj. Namera autora je da sagleda u kakvim se vrstama spomenika pominje kralj Mađarske i šta je izazvalo interesovanje za Korvina i Kraljevinu Mađarske u ovoj ostrvskoj zemlji. Književni korpus iz tog doba (što podrazumeva i emblematične knjige) analiziraće se u svetlu nadiranja turske vojske u 16. veku. Pominjanja Matije Korvina u tesnoj su vezi sa engleskim izvorima o turskom podaništvu koji oslikavaju strah od otomanske imperije i naglašavaju sukob hrišćanstva i islama.

Gljučne reči: Matija Korvin, rano moderna Engleska, tursko podaništvo, Hunjadijevi

A kézirat leadásának ideje: 2019. máj. 10.

Közlésre elfogadva: 2019. szept. 5.